

Collection of Etruscan, Greek & Roman Antiquities van Sir W. Hamilton, in de Cultuurbibliotheek

De Cultuurbibliotheek (CB) bewaart 7 boeken van Hamiltons collectie 'Griekse vazen'. (Aanwinstenummers in de CB 2006/1060 tot 2006/1066.) Ze zijn gebonden in een half lederen blauwe band met paarse etiketten en gemarmerde schutbladen. De reeks stelt heel wat vragen. We willen de zeven boeken beschrijven en vergelijken met een volledige reeks. De collectie van Hamilton verscheen in 8 delen: de eerste vier bezorgd door Pierre-François Hugues D'Hancarville en enkele jaren later vier delen door Johann Heinrich Wilhelm Tischbein.

In 2004 verscheen een Taschen-boek (CB 2006/1067) over de eerste vier boeken van de collectie Hamilton. Het is een typische Taschen uitgave: drie talen, groot, zwaar en vol prenten die vaak nog vergroot en soms zelfs nog wat 'bijgewerkt' werden. Taschen schenkt geen aandacht aan de teksten van D'Hancarville maar het boek krijgt wel als inleiding twee interessante artikels mee: Sebastian Schütze over Hamilton in Napels, zijn collectie en de uitgave ervan, de discussie over de oorsprong van de vazen, en de invloed die het werk in Europa kreeg; Madeleine Gisler-Huwiler met een artikel over de vazen in het British Museum *From Naples to London: Fate of the First Hamilton Collection*.

Om zicht te krijgen op de reeks in de CB willen we die vergelijken met de uitgave van Taschen want die is gebaseerd op de reeks die bewaard wordt in de Ana Amalia bibliotheek in Weimar. We gaan er van uit dat die volledig is.

De volgorde van Taschen is niet precies de volgorde van Weimar, maar de juiste plaats in het exemplaar van Weimar wordt wel telkens vermeld, samen met het soort vaas, het tafereel op de vaas, en de plaats waar de vaas nu bewaard wordt.

De 4 delen van Tischbein komen in Taschen niet aan bod.

Op de ruggen van de boeken in de CB staan drie soorten opschriften

Voor alle duidelijkheid nummeren we de 7 boeken in de CB als volgt: de editie van D'Hancarville: A 1, A 2, B 1, B 2; de editie van Tischbein: C 1, C 2, C 3.

A 1

A 2

Collection/ of/ Etruscan/ Greek &/ Roman/ Antiquities	
Sir W. Hamilton	
VOL. I.	[en VOL. II.]
1766	[1767]

B 1

B 2

Antiquités/ Etrusques/ Grecques/ et Romaines	
De M. Hamilton	
TOM. I.	[en TOM. II.]
1766	[1767]

C 1

C 2

C 3

Collection/ of/ Engravings/ Greek Workmanship		
Sir W. Hamilton		
Vol. I.	[en Vol. II.]	[en Vol. III.]
1791	[1795]	[en 1795]

Sir William Hamilton (1730-1803)

Het boek van Taschen opent met een portret van Sir William Hamilton, in 1777 – 1782 geschilderd door Sir Joshua Reynolds. Het hangt nu in de National Portrait Gallery in Londen. Hamilton wordt afgebeeld terwijl hij opkijkt van een van zijn boeken. In de verte ziet men de Vesuvius roken, en links van hem staan enkele Griekse vazen.

Toen Sir Hamilton in 1764 te Napels arriveerde als gevolmachtigde vertegenwoordiger van Georges III aan het hof van de Bourbons, was de verzamelwoede van Griekse vazen al volop aan de gang. Maria Emilia Masci schreef daarover in *Journal of the history Collections* (2007) vol. 19 No. 11: *The birth of ancient vase collecting in Naples in the early eighteenth century. Antiquarian studies, excavations and collections* (CB 2007/2168).

In graven te Nole, Capua, Sant'Agata dei Goti en op diverse plaatsen rond Napels, werden 'Griekse' vazen gevonden. Er waren al heel wat verzamelaars actief en de handel draaide op volle toeren toen Hamilton er arriveerde. Het voelde als thuiskomen. Hij verzamelde 730 vazen. Een deel kwam in 1772 terecht in de collectie van het British Museum. Daar zijn ze nog te zien.

In de 18de eeuw werden hevige debatten gevoerd over de oorsprong van de grafvondsten. Er was de Toscaanse school die stelde dat het om Etruskische vazen ging. Johann Winckelmann, en velen in Napels, spraken over Griekse vazen. Daardoor is de titel *Antiquités Etrusques, Grecques et Romaines...* te begrijpen. Het pleit was nog niet definitief beslecht.

Ex libris van Frederic Leighton

De zeven volumes van de CB behoorden ooit toe aan Frederic Leighton. Zijn ex libris staat nog in 5 delen (en in de 2 andere zijn de sporen nog zichtbaar). Dit ex libris werd in 1894, door Robert Anning Bell (1863-1933) getekend. In Londen kan men het *Leighton House Museum* bezoeken. Het is een prachtig huis waar Frederic Leighton (1830-1896) woonde, concerten organiseerde en ook zijn schildersatelier had. Jan Jenkins schreef in *The Burlington Magazine*, Vol. 125, nr. 967 van oktober 1983: *Frederic Lord Leighton and Greek Vases* (CB 2007/1109). In tegenstelling tot bv Alma-Tadema had Leighton geen archeologische interesse. Hij combineerde diverse fragmenten van Griekse vazen die hij zag in het British Museum of in publicaties. Het is verleidelijk te veronderstellen dat hij voor zijn groot doek (197 x 407 cm) *Captive Andromache* van ca 1888 – nu in The Manchester City Art Gallery - voorbeelden van Griekse vazen gebruikte uit zijn exemplaar van de Hamilton collectie. Sommige pagina's vertonen, volgens mij, sporen van olieverf.

Pierre François Hugues D'Hancarville (Nancy 1719 – Padua 1805)

Pierre Hugues schonk zichzelf een naam die een adellijke klank heeft *D'Hancarville*. Het is typerend voor de avonturier die hij in wezen was. Erudiet maar onbetrouwbaar. Hij wist zich aan Sir Hamilton op te dringen om voor hem te werken aan de uitgave van zijn collectie vazen, maar hij had ook zijn eigen agenda. Hamilton wilde een beschrijvende catalogus van zijn collectie. D'Hancarville wilde een kunstgeschiedenis schrijven geïllustreerd met de collectie van Hamilton.

Hij maakte schulden. Bedroog Hamilton die uiteindelijk zijn eigen etsplaten moest afkopen bij D'Hancarvilles schuldeisers. Die ontstaansgeschiedenis verklaart de chaotische uitgave. Het eerste deel verscheen blijkbaar al voor de andere delen klaar waren.

De inhoud van de 4 volumes in de CB, vergeleken met de editie van D'Hancarville in de Ana Amalia bibliotheek

Bij de beschrijving hanteren we volgende begrippen:

We onderscheiden twee soorten gekleurde prenten: '**gekleurde prent**' is een prent op 1 bladzijde afgedrukt; '**dubbelprent**' is een gekleurde prent op twee bladzijden afgedrukt. Gekleurde prenten, stellen altijd taferelen voor die op vazen voorkomen, en dus niet de vazen zelf. Het zijn projecties op een plat vlak.

Een '**niet gekleurde prent**' is altijd een afbeelding van een vaas in haar geheel.

Een '**technische tekening**' is nooit gekleurd.

De nummering van de afbeeldingen gebeurt meestal op de drukplaat zelf. Soms werd de nummering later met inkt op de plaat aangebracht. De bladzijde waarop een prent afgedrukt wordt, is nooit genummerd maar soms op de plaat bijgeschreven (bv B 1 plaat 65).

VOL. I. 1766 (A 1)

Ex libris op schutblad.

- 1 Collection/ of Etruscan, Greek and Roman/ Antiquities/ from the Cabinet/ of the Hon.ble W.m Hamilton/ his Britannick Maiestys/ envoy extraordinary/ at the Court of Naples.// Naples MDCCLXVI.
Gekleurde prent; Taschen (T.) p. 40.
- 2 Giorgio III Britanniarum Regi Augusto Pio Felici P. P. Gulielmus Hamilton, Magn. Britann. Neap. legatus extraordin. L.C.V.D.
Een ets; T. p. 42 .
De rest van boek A 1 komt niet voor in Taschen, maar wellicht wel in Weimar.
- 3 Avertissement.
Gedrukt op pagina Vol. I a.
- 4 Preface.
Engelse en Franse tekst van D'Hancarville, Napels, april 1766. Met 4 etsen en 2 versierde letters. Van p. II tot p. XXV.

- 5 Collection of Etruscan, Greek and Roman Antiquities.
Ook in het Frans met 2 etsen en 2 versierde letters. Van p. 26 tot p. 152.
- 6 Explanation of the Plates I-IV.
Pp. 152-164.
- 7 Planche V.
Op pp. 165-172. De pp. 172 tot 176 ontbreken.
- 8 Planches XVIII. XIX. XX. XXII. XXIII.
P. 177.
- 9 Eminentissimo signore (van 11/11/1766) en Princeps eminentissime (van 25/8/1767).
- 10 SRM. Errata.
In de errata verontschuldigt D'Hancarville zich omdat er misschien nog enkele fouten in de tekst staan. Het schip met de exemplaren voor Engeland wachtte. Hij had geen tijd meer.
Er kunnen 500 intekeningen voor de uitgave geregistreerd worden. Wie op voorhand betaalt moet 16 onces betalen. Later wordt het 22 onces.
- 11 Imprimé à Naples par François Morelli.

VOL. II. 1767 (A 2)

Ex libris op schutblad.

1. DM/ Ioan. Winckelman/ Vir. Opt. Amic. Kariss/ Pet. Dhancarville/ dolens fecit/ orco peregrino. G. Bracci inv. et del.; C. Pignatari scul.
Columbarium met centraal een graf van Winckelmann.
Niet gekleurde ets; T. p. 162.
Johann Joachim Winckelmann (Stendal 1717 – Triest 1768) was pas onlangs vermoord, toen D'Hancarville dit graf liet tekenen als eerbetoon. Bemerkt de data. Het titelblad kreeg 1767 mee.
2. Collection/ of Etruscan, Greek and Roman/ Antiquities/ from the Cabinet/ of the Hon.ble W.m Hamilton/ his Britannick Maiestys/ envoy extraordinary/ and plenipotentiary/ at the Court of Naples.// Vol. Second MD.CCLXVII.
Gekleurde prent; T. p. 160.

3. Sodalibus amor patr. Congreg. In augmentum agric. commercii et bonar. art. mag. Britanniae. Gius. Bracci del., Ant. Cardon sculp.
Niet gekleurde ets; T. p. 163.
4. Avertissement pp.1-3.
Alleen Frans; niet in T.
D'Hancarville bevestigt dat de uitgave 4 delen zal bevatten waarvan hij nu het tweede deel presenteert. Hij is echter ook van plan zijn uitgave uit te breiden met afbeeldingen van drie andere collecties in Napels. Misschien vordert het werk traag maar het is uiteindelijk de kwaliteit die telt.
5. Preliminary discourse upon painting etc. pp. 4-52.
Ook in het Frans met 2 tekeningen en 2 letters; niet in T.
"Après avoir parlé de la sculpture, & de l'Architecture des Anciens...nous allons dire maintenant, ce que nous pensons de la Peinture, cet Art sublime... Par la Peinture, nous vivons dans les temps & avec les Hommes mêmes qui nous ont précédés."
6. Chapter II. 1.Of the general uses the ancients made of their vases. 2. Where when, and by whom, they ware made. 3. How they are found. 4. Of the manner of painting them. P. 56.
Met 2 tekeningen en 2 letters; niet in T.
P. 55, 54 en 53 verkeerdelijk ingebonden. P. 54 bevat een nota over de opvattingen van de Grieken over hun vazen. Dat zal (zegt D'Hancarville) verder besproken worden in Vol. III.
7. Chapter II loopt dan door tot p. 153.
Niet in T.
8. Pp. 154 -159 een index van de platen.
Niet in T.
9. Pp. 160-168 alleen in het Frans: uitleg over platen.
Niet in T.
- 10.P. 168 eindigt met een tekening van een open graf. Edmondo Beaulieu del., C. Pignatari sculp. Imprimé à Naples par François Morelli.
Niet in T.

TOM. I. 1766 (B 1)

Ex libris op schutblad.

- Plaat 2 Antiquités/ Etrusques, Grecques/ et Romaines/ tirées du cabinet/ de M. Hamilton/ envoyé extraordinaire/ de S.M. Britannique/ en cour de Naples/ / A Naples/ M.DCCLXVI.
Gekleurde prent; geen Engelse titel.
Dit titelblad vermeldt 1766 maar de verdere inhoud is die van het tweede deel verschenen in 1767.
- Plaat 9 p.20 (op de plaat): Dubbel blad (randen ingeplooid) met tekening van het fresco van Rafael in 1514 aangebracht in de *Stanze di Raffaello* in het Vaticaan: de ontmoeting van paus Leo de Grote en Attila. De uitleg over deze tekening en waarom ze opgenomen werd vindt men in het 'Discours Préliminaire' vanaf p. 15 in boek A 2.
Verkleind in T. p. 164; W. II. p. 21.
- Plaat 14 p. 81 (op de plaat) niet gekleurde prent. Twee olielampen.
T. p. 165; W. II p. 81.
- Plaat 13 p. 123 (op de plaat; een onbegrijpelijke paginering): dubbelfluit speler. Tafereel van een verloren vaas.
T. p. 166.
- Plaat 22 Carmine Pignatari scul. Een spectaculaire dubbelprint.
T. p. 162. Vaas bewaard in British Museum onder nummer E 224. De afbeelding stelt de roof van de dochters van koning Leucippus voor, door de dioskouren Castor en Pollux.
- Plaat 23 niet gekleurde prent: Vaas vrouw en eros.
- Plaat 24 technische tekening van plaat 23.
- Plaat 25 dubbelprint. De verdere reeks platen tot 130 is identiek met de Taschen uitgave.
- Plaat 129 dubbelprint.
- Plaat 130 dubbelprint met de voorstelling van saters en maenaden. De vaas is onbekend. T. p. 292-293. Deze dubbelprint heeft vochtvlekken opgelopen en is licht beschadigd. Ze moet na de vochtschade ingebonden zijn. Wanneer de delen ingebonden zijn weten we niet.

TOM. II. (B 2)

Ex libris op schutblad.

- Antiquités/ ... Tome second/ MD.CCLXVII.
Titelblad alleen in het Frans; Taschen heeft een andere Franse titel van 1766.
- Plaat 22 pag. 152: niet gekleurde prent van vaas met drie ruiters (en de Calydonische everjacht die ontbreekt.) T. p. 43. Wikipedia weet alles over de Calydonische jacht.
- Plaat 23 technische tekening van pl. 22.
- Plaat niet genummerd: dubbelprint van de drie ruiters (pl. 22.)
- Plaat 26 pag. 164.
T. p. 48.
- Plaat 27 pag. 164 (met inkt genummerd).
- Plaat 30 niet gekleurde prent: vaas; plaat 31 technische tekening; plaat 32 dubbelprint. Deze volgorde komt meer voor maar ook niet consequent.

De volgorde van Taschen wordt verder gevolgd tot plaat 130 (vgl. met de roof van Castor en Pollux).

De *'Hamilton vaas'* krijgt speciale aandacht: platen 52 tot 55: niet gekleurde prent, 2 technische tekeningen en een dubbelprint met ingeplooiden randen. In het British Museum, vaas F 284. In Taschen op p. 76 en volgende.

Een besluit

A 1 en B 2 vormen samen het eerste deel van de editie van D'Hancarville. Maar, met een foutief titelblad.

A 2 en B 1 vormen samen het tweede deel van de editie D'Hancarville. Maar, met een foutief titelblad.

De delen 3 en 4 van D'Hancarville ontbreken in de CB.

De collectie van Hamilton uitgegeven door J. H. W. Tischbein

Johann Heinrich Wilhelm Tischbein (1751 – 1829) was kunstschilder en kenner van de Griekse cultuur. Van 1789 tot 1799 was hij directeur van de Accademia di Belli Arti in Napels. Hij behoorde tot de vriendenkring van Goethe, Hamilton en Anna Amalia. Hij gaf de tweede reeks over de vazen van Hamilton uit. De uitgave is minder luxueus – ze bevat alleen lijntekeningen – maar is beter gestructureerd.

De CB bezit drie boeken: in onze beschrijving C 1, C 2, C 3. Ze zijn volledig tweetalig Engels-Frans.

Vol. I. (C 1)

Geen ex libris (wel sporen).

Het boek begint met een grote ets: het openen van een graf met vazen. Het opschrift luidt: Archaeophilorum sodalitio Londinensi Gugl. Hamiltonus Bel. Ord. Eques. D.D.D.

De titel staat op de rechter pagina tegenover de ets. Collection of engravings/ from ancient vases/ mostly of pure/ Greek workmanship/ discoverd in sepulchres/ in the Kingdom of the/ Two Sicilies/ but chiefly in the neighbourhood of Naples/ during the course of the years MDCCLXXXIX and MDCCLXXXX/ Now in the possession of Sir Wm. Hamilton/ his Britannic maiestaty's envoy extr.y and plenipotentiary/ at the Court of Naples/ with remarks of each vase by the collector/ Volume I./ published by Mr. W. Tischbein director of the/ Royal Academy of Painting/ at Naples MDCCLXXXI.

Dan volgt een opdracht (6 pagina's) To the Earl of Leicester, door Hamilton, Napels 10/3/1791.

Pp. 8-156: To the reader.

Pp. 156-159: Postscript.

Errata.

Plaat 2 en 3.

Platen 1 tot 60.

Het is opmerkelijk hoeveel vlekken er op dit boek te vinden zijn. Volgens mij kunnen het vlekken zijn van Leightons schilderwerk.

Vol. II. (C 2)

Ex libris op het schutblad.

Titels zoals C 1 maar met datum MDCCLXXXV.

Platen 3, 4, 5, 6.

Pp. 2-13: To he Earl of Leicester: opdracht van Hamilton, Napels 1/9/1794.

Pp. 14-95: Remarks on the vases of Vol. II.

Pp. 96-103: Additional remarks by Sir William Hamilton.

P. 104: Errata.

Platen 1-62 (met inkt op de plaat genummerd).

Vol. III. (C 3)

Geen ex libris.

Zelfde titels als Vol. 1 en 2. Gedateerd 1795.

Opmerking: Prent A staat doorgedrukt op de achterkant van de Franse titel. De opdracht *To the Earl* is bij de jongste binding van het boek dus tussengeschoven.

Platen A – G.

Pp. 2-97: uitleg platen (zonder titel).

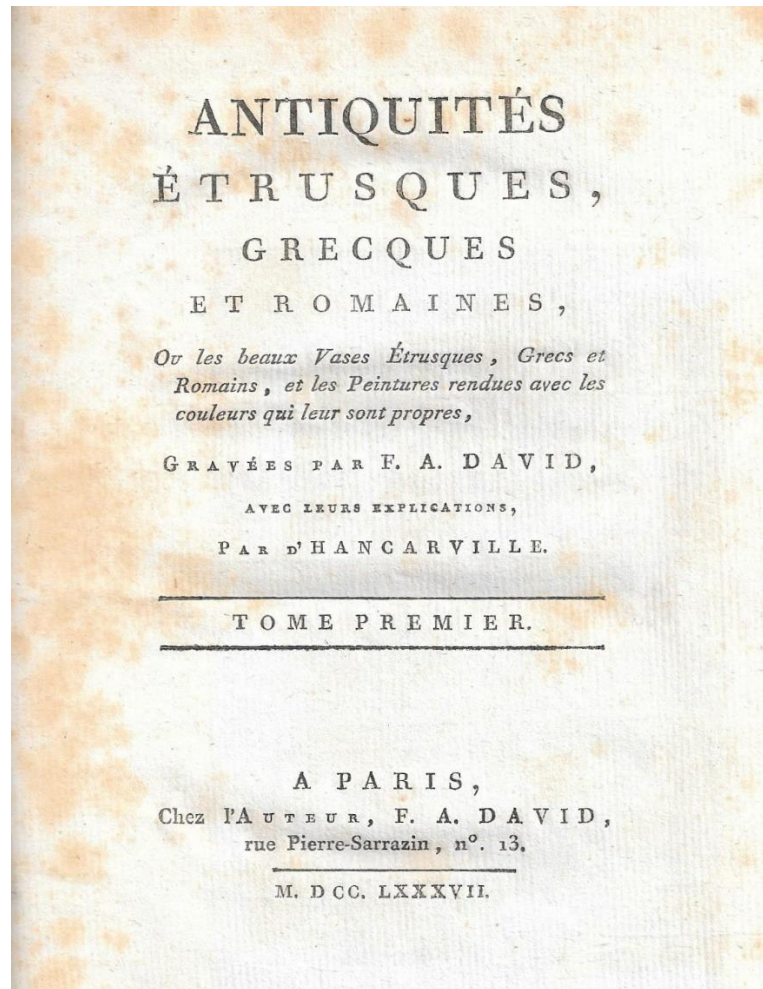
Platen 1-60.

Besluit

In de Cultuurbibliotheek ontbreekt het vierde deel.

Samen tellen we 6 titelpagina's en 195 niet gekleurde platen.

De platen worden systematisch beschreven. Er wordt duidelijk gesteld: *Greek workmanship*. De discussie over de oorsprong van de vazen is voorbij.

Een Parijse uitgave

De Cultuurbibliotheek bewaart 5 delen (CB 2007/1110 tot 2007/1114) van een uitgave door François-Anne David (1741-1824), Graveur de la chambre et du cabinet de Monsieur. Het zijn charmante boeken: in quarto, handgeschept papier met rafelige, niet gesneden randen, en wat gepatineerd door de jaren. De half lederen banden zijn van Frans Smessaert (1941-2013), boekbinder van de CB. De etsen van F.A. David zijn klein en niet te vergelijken met de originele uitgave, maar de teksten van D'Hancarville zijn instructief. Die vijf delen, samen met *Antiquités d'Herculaneum...* in 12 delen (CB 2008/2503-2514), passen in een groter geheel van 36 volumes.

Het eerste deel bevat een *Preface* (p. 1-14) waarin D'Hancarville lof toezwaait aan Sir Hamilton en, zijn eigen doelstellingen toelicht. Daarna volgt een dissertatie *Antiquités Etrusques, Grecques et Romaines* (pp. 15-61) waarin hij een geschiedenis brengt van de Etrusken, met speciale aandacht voor hun architectuur. Het boek telt verder een 40 pagina's uitleg bij 73 platen.

Heel opmerkelijk is de inhoudstafel: *Table des peintures du Tome premier*. Het zijn die 27 schilderijen -taferelen op de vazen- die hem feitelijk interesseren.

Zijn doel is aantonen dat kunstenaars weer moeten leren kijken naar de natuur. Daarom moeten ze de Grieken als voorbeeld nemen. Niet hun werken maar hun manier van werken: kijken naar de natuur. "Nous esperons que ces artistes, ainsi éclairés sur les vrais principes de leur art, condamneront bientôt au néant ces formes gothiques..." (p. 14).

Het tweede deel begint abrupt (zonder titel) met het ontstaan van de beeldhouwkunst en de architectuur: oprichten van boomstammen en stenen (pp.1-24). In het tweede hoofdstuk (pp. 24-53) *De la peinture*, stelt hij Michelangelo en Rafaël tot voorbeeld. Hij beschrijft zijn favoriet werk over de ontmoeting van paus Leo de Grote en Attila (p. 29). Hij stelt zich daarbij vrij elitair op "Nous osons croire aussi que, semblable à la poésie, la peinture n'est pas faite pour ces ames vulgaires, qui ne connoissent presque aucun des solides plaisirs, que les connoissances réunies aux sentiments peuvent seules procurer." (p. 34). De kunst, in zijn tijd, is gedegenereerd: hij citeert Plinius "Le tumulte des affaires détourne sans cesse notre attention..." (p. 36). "Les Grecs ont eu pour se rendre habiles dans les peintures, des moyens que nous n'avons plus..." (p. 53).

Daarop volgen: *Des usages généraux auxquels les anciens employoient leurs vases* (pp. 53-69) en *Du temps où les vases ont été fabriqués, et par qui ils ont été faits*, waarin hij van voor de stichting van Rome tot keizer Trajanus (de decadentie) 5 perioden onderscheidt (pp. 70-107).

Na deze lange inleiding volgt de uitleg en de reproductie van 72 platen (pp. 108-132). In dit tweede deel komen er geen technische tekeningen meer voor.

Table des peintures du Tome second, telt 37 'taferelen' (pp. 133-4).

Het derde deel is helemaal gewijd aan een geschiedenis van de beeldhouwkunst: *Histoire de la sculpture et de la statuaire des Grecs*.

P. 1 Vanaf het begin tot “la prise de Troye, l’an 3505 de la période Julienne, 1209 ans avant J.-Chr.”

P. 16 “Du temps et du lieu où l’on peut croire que la sculpture fut découverte.”

P. 26 “Progrès de la sculpture, ses différentes formes et son esprit.”

P. 53 “Cours de la sculpture, depuis l’invention du bas-relief jusqu’au temps de Dédale.” Het mythisch personage Daidalus krijgt hier een plaats in de geschiedenis.

P. 76 “Changemens arrivés dans la sculpture au temps de Dédale, conjectures sur le passage des arts dans la Scythie, naissance de la peinture.”

P. 126 “Explications des peintures” met de afbeelding van 72 platen.

P. 142 “Table” met 24 ‘schilderijen’.

Het vierde deel zet de geschiedenis van de beeldhouwkunst gewoon door.

P. 1-33 “Des temps qui suivirent la guerre de Troye, jusqu’à la mort d’Alexandre-le-Grand.”

P. 34-82 “Progrès des arts depuis le temps d’Homère, jusqu’à la cinquantième olympiade.”

P. 82-88 “Marche de l’art depuis la cinquantième olympiade, jusqu’après Phydias.”

P. 88-89 “Coup d’oeil sur l’état de l’art, depuis Phydias jusqu’à la cent vingtième olympiade.”

P. 89-107 “De l’expression.”

P. 108-123 “Des organes des sens, par rapport à l’expression.”

P. 123-164 “De la beauté idéale”. De mens is geschapen naar het ideaal beeld van God. De Grieken hadden vele goden: “l’art fut obligé, pour les distinguer, de leur donner à chacune un caractère propre” Mercurius, Venus, Apollo, Diana...

P. 164-184 “Explication des peintures dans ce quatrième volume.”

P. 185 “Table des peintures.” Hij beschrijft 37 ‘schilderijen’, al reproduceert hij 72 platen. Dat getal 72 is opmerkelijk. Het komt ook in de andere delen terug.

Het vijfde deel

P. 1-61 “Notices historiques. Sur l’origines des Pélasgues, des Etrusques, des Latins, et de quelques autres anciens peuples d’Italie.”

P. 61-112 “Monuments des Obotrites” + 72 platen.

Het boek eindigt abrupt en bizar. De afbeeldingen over de kunst van de ‘Obotrites’ zijn niet overtuigend.

Wikipedia vertelt dat de Abodriten of Obodriten een vroegmiddeleeuws verband waren van West-Slavische stammen rond de Elbe. Ze werden door Otto III verslagen. Zij woonden in het gebied van het tegenwoordige Mecklenburg en Holstein. In de 12^e eeuw verdwijnen ze uit de geschiedenis. Dit slot heeft dus niets meer te maken met Sir William Hamilton.

Walter de Smaele

September 2017